

BÂKÎ'NİN GAZELLERİNDE KAMET MAZMUNU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş.Gör. Ali Raji Ali ALAWADI

Bağdat Üniversitesi. Diller Fakültesi , Türk Dili ve Edebiyatı

ali.r@colang.uobaghdad.edu.iq

Orcid : 0009-0008-7176-3650

دراسة حول مضمون القامة في غزليات الشاعر باقي

المدرس المساعد علي راجي علي العوادي

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة التركية وادابها

Öz :

Divan şiirinde sevgiliye dair anlamların üstü kapalı şekilde aktarıldığı mazmunlar, şairlerin anlatımında önemli bir yer tutar. Klasik şiirde “kâmet” mazmunu, sevgilinin zarif ve etkileyici boyunu betimlemek amacıyla kullanılan anlamlı bir semboldür. Şairler, sevgilinin boyunu tanımlarken kadd, kâmet, endam gibi kelimelere başvurmuş; boyu, çeşitli teşbihlerle sanatkârane biçimde ifade etmişlerdir. Sevgilinin boyu, divan şiirinde genellikle uzunluk ve zarafeti vurgulamak için servi, Tuba ağacı gibi imajlarla özdeşleştirilmiştir. XVI. yüzyılın önde gelen klasik Türk şairlerinden Bâkî, edebiyatımızda "şairler sultanı" unvanıyla anılan güçlü bir sanatçısıdır. Bu inceleme çalışmasında, klasik şiirin zirve dönemlerinde yazmış olan Bâkî'nin Divân'ı ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu çalışmanın kapsamı, Bâkî'nin Divân'ında geçen kâmet mazmununun değerlendirilmesiyle sınırlanmıştır. Araştırmada Bâkî'nin şiirlerinden hareketle, sevgilinin güzellik göstergesi olan kâmet mazmununun şairin bakış açısıyla yorumlanarak bilimsel literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Bâkî Divân'ı, Divan Edebiyatı, Kâmet, Klasik Türk Şiiri, Mâşuk.

Abstract

In Divan poetry, metaphors that implicitly convey meanings related to the beloved occupy a significant place in poets' narratives. In classical poetry, the metaphor “kamet” is a meaningful symbol used to describe the beloved's elegant and impressive stature. Poets employed words like kadd, kâmet, and endam to describe the beloved's height, artistically expressing it with various similes. In Divan poetry, the beloved's height is often associated with images such as the cypress tree and the Tuba tree to emphasize both length and elegance. Bâkî, one of the leading classical Turkish poets of the 16th century, is a powerful artist known in Turkish literature as the “sultan of poets.” This study uses Bâkî's Divan, written during the peak of classical poetry, as the primary source. The scope of this study is limited to an evaluation of the kâmet metaphor in Bâkî's Divan. In this research, it is aimed to contribute to the scientific literature by interpreting the kamet theme, which is the indicator of the beloved's beauty, from the poet's perspective, based on Bâkî's poems.

Keywords: Bâkî, Bâkî's Divân, Divan Literature, Iqama, Classical Turkish Poetry, Beloved

Giriş

Asıl adı Mahmud Abdülbaki olan şair, 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi'nin oğlu olan Bâkî, iyi bir medrese eğitimi görmüş ve dönemin ünlü âlimlerinden Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendi'den dersler almıştır. Bâkî'nin yetiştiği çevrede ve medresede okuduğu muhitte şiirle yakından ilgilenilmekteydi. Zati'nin Bayezid Camii avlusundaki dükkânı şiir meraklıları ve genç şairlerle dolmuştur. Bu sebeple Bâkî, henüz yirmili yaşlarında bu şiir çevresinde kendine güçlü bir yer edinmiş, Zati'nin takdirini kazanmıştır (Rababa ve Alzyout ve Jaradat 6).

Kadızzade Şemseddin Ahmed'den dersler almaya başlayan Bâkî, hocasının güvenini ve takdirini kazanarak Süleymaniye Külliyesinde inşa edilen öteki binaların yapımına nezaretçi olarak görevlendirilmiştir. Kadızzade, 1556 yılında Halep kadılığına atanınca Bâkî'yi de yanında götürür. Bâkî, hocasıyla dört yıl Halep'te kaldıktan sonra 1560'ta İstanbul'a geri dönmüştür. Devrin padişah ve sadrazamlarına yazdığı kaside ve çeşitli şiirlerin beğenilmesi üzerine 1563 yılında danişmend olur. Sultan Süleyman'ın ilgisini ve dikkatini çekmeyi başaran Bâkî, Sultan Süleyman'ın emriyle önce Silivri Medresi'nde, sonra Mahmud Paşa Medresesi'nde müderrislikle görevlendirilir. Bâkî, müderrislikte yükselerek 1573'te Sahn Medresesi'nde müderris olmuştur. 1574'te Süleymaniye Medresesi, Selimiye Medresesi'ne ardından Edirne'de kadılığa atanan Bâkî, 1579'da Mekke, 1580'de Medine, 1584'te İstanbul gibi şehirlerde kadılık yapmıştır. 1584'te bir yıl ara verdikten sonra Bâkî tekrar İstanbul kadılığına getirilmiş, kısa süre sonra ise Anadolu kazaskeri olmuştur. Bâkî, iki yıl bu görevde kaldıktan sonra kazaskerlikten uzaklaştırılrsa da 1591'de ikinci kez Anadolu kazaskerliğine ve 1592'de Rumeli kazaskerliğine atanır. İlmiye alanında en yüksek mertebelere kadar ulaşan Bâkî, şeyhülislam olamadan 1600'de vefat eder (Kaplan ve Macit *TEİS*). Bâkî, çağdaşı ve sonraki dönem edebiyatçılarının da belirttiği üzere, şiir söyleyişinde yenilikler yapmış ve imale ile zihaf gibi dil hatalarını en aza indirmiştir. Ahmedî'den Bâkî'ye kadar gelen şairler, aruza uyum sağlamak için yapılan hece uzatma ve kısaltma hatalarını zamanla azaltmışlardır. Bâkî'nin şiirlerinde bu tür kusurlar, okuyucunun dil zevkini zedelemeyecek kadar azaltılmıştır. Bâkî'nin çok sayıda ve tanınmış kasideleri olsa da o, her şeyden önce bir gazel ustasıdır. Bu alandaki üstünlüğü, kendisinden sonraki dönemlerde de sürekli olarak kabul görmüştür. Bâkî, gazellerinde hayatın zevklerini dile getirerek, insanın fani ömrünü aşk, içki ve eğlencelerle dolu meclislerde geçirmesi gerektiğini savunan bir anlayışı yansıtmıştır. Bâkî'nin şiirlerinde doğa tasvirleri ve İstanbul manzaraları sıkça yer almıştır. Şiirlerinde yaşadığı dönemin zenginlik ve ihtişamını hissetmek mümkündür. Bâkî, içinde bulunduğu tabiat ve toplum ortamını şiirine canlı sahnelerle aktarmayı başarmıştır. Bâkî, Divan şiirinde İstanbul Türkçesi'nin yerleşmesinde önemli rol oynamış, zaman zaman halk söyleyişlerinden de faydalanmıştır. Doğaya ve zevkli yaşam anlayışına açık yönüyle Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ ve Nedîm gibi şairlere öncülük etmiştir. Bâkî, sade ve uyumlu üslubuyla Divan şiirine söyleyiş gücü ve rahatlığı kazandırmıştır. Asırlardır üstat kabul edilen Bâkî'nin şiirlerine, kendi döneminden itibaren pek çok ünlü şair tarafından nazireler yazılmış, eserleri tahmis gibi farklı yollarla da örnek alınmıştır. Bâkî'nin başlıca eserleri arasında Divan, Fezâilü'l-Cihâd, Meâlimü'l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn ve Fezâil-i Mekke bulunmaktadır (Çavuşoğlu 539-540).

Mazmun kelimesi, köken olarak Arapçadaki "zımn" sözcüğünden türemiştir. Mazmun; mecazlı, sanatlı ve çoğunlukla dolaylı anlatım içeren bir söz oyunudur ve beyitlerde gizlenmiş ikinci anlamı yansıtmak amacıyla kullanılır (Çağbayır 3094). "Zımn" kökü; iç anlam, doğrudan söylenmeyen ancak sezdirilen düşünce ve gizli maksat anlamlarını barındırmaktadır (Belli 19). Mine Mengi, mazmunla ilgili şu tespitleri yapmıştır: "Beyitler içerisindeki gizli olan sanatlı anlam, divan edebiyatının kendi dünyası içerisindeki bilinen hayal, inanış ve düşüncelerin beyit ya da beyitlerdeki dolaylı anlatımı, anlam, öz, verilmek istenen düşünce, şiirde ustaca söylenmiş söz, ince, zarif anlatım, benzeri az olan hatta bulunmayan söz, sanatçının hüner gösterme isteğinin sonucunda ortaya çıkan söz ustalığı". Mazmun, klasik şiirin biçimsel ve estetik yapısının doğal bir sonucu olarak gelişmiş; edebî sanatlarla örülü dil işçiliğinin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir (Pala 399). Mazmun, divan edebiyatının geleneksel yapısında özgünlüğü yakalama çabasının, yani farklı bir söyleyiş arayışının ürünüdür. Şairler, beyitlerinde işledikleri mazmunların özgünlüğü sayesinde şiirlerinde farklılık yaratmakta ve bununla övünmektedirler. Nazire geleneğinde en güzel söyleyişin peşinde koşulurken, yeni bir mazmun ortaya koymak oldukça zor ama değerli bir başarıdır. Mazmun, kimi zaman sözcükten anlama, kimi zaman anlamdan derin kavramlara geçişle şiirde belirginlik kazanır (Pala 400).

1.Kâmet Mazmunu Üzerinden Doğayla İlgili Kurulan İlişkiler

Sevgilinin boyu, çeşitli tabiat varlıkları ve unsurlarıyla karşılaştırılarak benzetilmiştir. Sevgilinin boyu, doğadaki güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilmiştir. Kâmet serv, yasemin, ar'ar, hurma, Tuba, çam, şimşad gibi tabiat unsurlarıyla karşılaştırılarak yüceltilmiştir. Kâmetin simgesi olan servi, sıklıkla sevgilinin boyuna ve güzelliğine işaret etmektedir. Tuba ağacı, cennet ağacı olarak kâmet mazmunuyla ilişkilendirilmesinde sevgilinin güzelliğine, kutsallığına ve ulaşılmaz oluşuna işaret edilmiştir. Nahl (hurma), sevgilinin boyunun güzelliği, kıvraklığı ve cazibesi için kullanılmaktadır. Yüksekliğiyle bilinen ar'ar (çam ağacı), serviden bile daha yüce şekilde tasvir edilerek kâmet ile ilişki kurulmaktadır. Yasemin, kâmetin çevresine dolanan zülûf için kullanılırken; gül ise doğrudan kâmet ile benzetmeye girmeden gülün dahi kâmetin çevresinde, etrafında eğilmesi, secde etmesi şeklinde kullanılmaktadır. Karanfil ise sevgilinin boyunun şeklini ifade etmektedir.

Sevgilinin boyu, estetik ölçütler çerçevesinde uzunluk, zarafet ve düzgünlük bakımından servi, şimşad, sanavber, Tuba ağacı ve elif harfi gibi varlıklarla benzeştirilmiştir (Sefercioğlu 213).

1.1. Serv

Servi ağacının ince, düzgün ve uzun yapısı, sevgilinin boyuyla benzetilen en önemli unsurlardan biri olmuş; bu nedenle onun boyunun düzgünlüğü ve uzunluğu serviyle özdeşleştirilmiştir. Servi ağacı dik şekilde yükselir ve dalları yukarıya doğru yönelmiştir. Dallarının yukarıya yönelmiş olması, servinin ellerini açıp Allah'a dua ettiği şeklinde sembolik olarak yorumlanmıştır. Servinin boyu, sevgilinin boyuna benzer ve çoğunlukla sevgilinin boyu, serviden daha üstün tutulur. Servinin boyu uzun olduğu için gölgesi de büyüktür. Ferahlık, rahatlık ve huzur verir bundan dolayı güven ve koruma duygusunu ifade eder (Sefercioğlu 215 ve Kurnaz 183).

Kıldı sücûd haddüñe karşı gül ü semen

Itidi kıyâm kâmetüñe serv-i bûstân (K.1/34)

“Yanağının güzelliği karşısında gül ile yasemin baş eğdi; bahçedeki servi ise boyunun zarafeti karşısında ayağa kalktı.”

Kâmetüñ kulluğuna düşmeyicek

Olmadı serv-i hırâmân âzâd (G.37/5)

“Senin kulluğuna girmedikçe, o salınarak yürüyen servi de özgür olamadı.”

Ol kâmet üzre zülf-i semen-bûya beñzedi

Şol yâsemen ki serv-i hırâmâne sarmaşur (G.47/7)

“Senin o güzel boyuna yasemin kokulu zülfü benziyor, tıpkı serviye sarılmış yasemin gibi.”

Kaddüñe kul olmaga gelmiş dizilmiş karşıña

Servler turmuş çemen sahnında kâmet gösterür (G.51/4)

“Senin boyunun kulluğuna gelmek için karşısına dizilmişler; bahçedeki serviler çimenlikte boy gösteriyor.”

Mürg-i dil konmaga bir kâmeti Tûbâ gözedür

Serv ü şimşâdı beğenmez katı a'lâ gözedür (G.67/1)

“Gönlün kuşu, Tûbâ ağacı gibi bir boyu bekliyor konmak için; serviyle şimşadı beğenmeyip daha yücesini arıyor.”

Kâmeti servin nem-i eşküm ser-efrâz eyledi

N'oldı ol nâzük-nihâle şimdi nemden incinür (G.76/4)

“Benim gözyaşlarım, senin servi gibi boyununu daha da yukarı çıkardı; ne oldu şimdi, bu nazlı fidan ıslaklıktan rahatsız oluyor.”

Reftâra gelse kâmet-i 'ar 'ar-hırâm ile

Bâlâ-yı yâre serv-i çemen zîr-dest olur (G.97/3)

“Eğer sen ar'ar ağacı gibi yürüyüşünle geliyorsan, bahçedeki servi sevgilinin üstünde değil, altında kalır.”

Kaçan kim nâz ile reftâr iderler serv-kâmetler

Kopar 'âşıklarun başına ol demde kıyâmetler (G.166/1)

“Nazla yürüyen servi boylular geçince, âşıkların başına kıyametler kopar.”

Serv ile kâmetüñe kimse dimez hem-serdür

Müntehâ kâmetüñ andan dahı bâlâterdür (G.175/1)

“Senin boyuna serviye bile denk saymaz kimse, çünkü boyunun son noktası ondan da yücedir.”

Sîneme çeksem elifler dâglar yaksam n'ola

Bâkıyâ bir serv-kâmet gül-'izârum aldılar (G.178/5)

“Göğsümde elif şekilli bir yanık taşısam ne olur; Bâkî, zarif boylu bir sevgili gül işlemeli kuşağımı alıp götürdü.”

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yoluñ

Râh-ı gülzâre döner yolları İstanbuluñ (G.266/1)

“Servi gibi boylular yolun iki yanını tutmuş; artık İstanbul yolları gül bahçesine dönüşmüş.”

Kâmetüñ nice kıyâmet koparup etrâfa

Ne haberler salına serv-i hırâmânundan (G.346/2)

“Senin boyun öyle bir kıyamet koparıyor ki etrafa, salınan serviden ne haberler çıkıyor.”

Kâmetüñ yâdına bir âh ideyin kim dûdı

Gülşen-i 'aşkuña bir serv-i hırâmân olsun (G.354/4)

“Senin boyununu andığımda bir ah çekeyim ki dumanı, aşk bahçesinde bir servi gibi salınsın.”

Bâga gel âyîne-i âb üzre gâhî cilve kıl

Eylesün ol kâmete her serv-i dil-cû ser-fürû (G.399/4)

“Bahçeye gel, zaman zaman su üzerindeki aynada cilve yap, her servi senin boyuna baş eğsin.”

Kâmetün ‘aksi düşerse tañ mı eşk-i çeşmüme

Bâgda âb-ı revândur serv-i dil-cûnuñ yiri (G.548/2)

“Boyunun yansımaları gözyaşıma düşse şaşırma; çünkü o gönül çekici servi, bahçede akan suyun yeridir.”

N’ola mûdan eser olmasa hiç ol serv-kâmetde

Şeb olmaz hep ser-â-ser rûz olur dirler kıyâmetde (M.19)

“O servi boyluda biraz da olsa benzerlik olmasaydı, gece hep karanlık olur, gündüz yaşanmazdı derler kıyamette.”

1.2. Tuba

Mürg-i dil konmaga bir kâmeti Tûbâ gözedür

Serv ü şimşâdı begenmez katı a’lâ gözedür (G.67/1)

“Gönlün kuşu, Tûbâ ağacı gibi bir boyu bekliyor konmak için; serviyle şimşadı beğenmeyip daha yücesini arıyor.”

Mîve-i vaslına bir kâmeti Tûbâ güzelün

Zâhidâ her kim irişdiyse yitişmiş erdür (G.107/4)

“Kavuşmanın ödülü, ancak Tuba gibi bir boy ile elde edilir; ey zahit, bu seviyeye ulaşan kişi gerçek bir bahtiyardır.”

‘Ârızuñ firdevs-i a’lâ kâmetüñ Tûbâ imiş

Bûse-i la’lün alan hoş mîve-i zîbâ imiş (G.217/1)

“Yanağın cennet bahçesidir, boyun Tûbâ’dır; dudağının öpücüğünü alan hoş meyvedir.”

Âsitânuñ hâkidür firdevs-i a’lâdan garaz

Kâmetüñdür ravza-i cennetde Tûbâdan garaz (G.221/1)

“Senin eşğine sürünen toprak, cennet bahçesinden daha değerlidir; senin boyun cennet bahçesindeki Tûbâ’dan daha anlamlı.”

Ser-i küyuñ sanemâ cennet-i a’lâ bilürin

Müntehâ kâmetüñi Sidre vü Tûbâ bilürin (G.363/1)

“Yaşadığın yerin kuyusunu cennetin giriş kapısı sayarım; boyunun doruğu ise Sidre ve Tuba gibi yüce sembollerle anılır.”

Kâmeti vafını ‘arz eylediler Tûbâya

Ser-fürû eyledi ol serv-i sehî-bâlâyâ (G.467/1)

“Senin boyununu Tûbâ ağacına anlattılar, o da başını eğdi, o ulu servinin karşısında.”

1.3. Nahl

Bâzârlarda başladı nahli tonatmaga

Dil bağlayalı kâmet-i zîbâña nahl-bend (G.34/2)

“Pazarda hurma dalları satılmaya başlandı, çünkü senin güzel boyuna tutulduğumdan gönlüm hurma bağladı.”

Nihâl-i kâmetüñ hakkâ ‘aceb nahl-i dil-ârâdur

Egerçi kaddüñ a’lâ kâkülüñ a’lâdan a’lâdur (G.52/1)

“Senin ince fidan boyun gerçekten hayret verici, ne kadar güzel bir fidan; hem boyun hem de saçların en güzelin de güzeli.”

Kâmet-i nahle göre hâlet-i refât olsa

Yine bu şiveyi ol serv-i ser-efrâz eyler (G.126/3)

“Yürüyüşü hurma dalını andırırsa da o yüce servi gibi sevgili, yine zarafetini sergilemeyi ihmal etmez.”

Goncalarla zeyn olunmuş nahle döndi kâmetüm

Şöyle gark itdi hadeng-i yâr peykân zahmına (G.411/4)

“Goncalarla süslenen boyum hurma fidanına döndü; sevgilinin oku öyle bir saplandı ki içine gömüldü.”

Kâmet-i nahl-i hırâmânuña öykünmez idi

Himmeti haylî bülend olmasa servüñ özine (G.463/4)

“Senin yürüyen hurma fidanı gibi boyuna kimse benzemek istemezdi, ama servinin kendisi olmasa böyle yüksek himmete sahip olabilir miydi?”

1.4. Şimşad

Mürg-i dil konmaga bir kâmeti Tûbâ gözedür

Serv ü şimşâdı begenmez katı a’lâ gözedür (G.67/1)

“Gönlün kuşu, Tûbâ ağacı gibi bir boyu bekliyor konmak için; serviyle şimşadı beğenmeyip daha yücesini arıyor.”

Kaddûn katında kâmet-i şimşâd pest olur

Zülfûn yanında revnak-ı ‘anber şikest olur (G.97/1)

“Senin yanında şimşadın boyu sönük kalır; zülfünün yanında amberin kokusu bile gölgede kalır.”

Feryâduma ol kâmeti şimşâd yitişmez

Beñzer ki anuñ gûşına feryâd yitişmez (G.201/1)

“Feryadım o şimşad boyluya ulaşmaz; anlaşılan ki onun kulağına hiçbir ses erişmez.”

1.5. Ar’ar

Reftâra gelse kâmet-i ‘ar ‘ar-hırâm ile

Bâlâ-yı yâre serv-i çemen zîr-dest olur (G.97/3)

“Eğer sen ar’ar ağacı yürüyüşünle geliyorsan, bahçedeki servi sevgilinin üstünde değil, altında kalır.”

Kadd-i bülend ü kâmet-i ‘ar’ar-hırâm-ı yâr

Gül-zâr-ı i’tidâlde bitmiş nihâldür (G.100/3)

“Yüksek boyu ve ar’ar ağacı gibi yürüyüşlü sevgili, ölçülü güzellik bahçesinde yetişmiş bir fidan gibidir.”

Egerçi ‘ar’ar-ı bâguñ bülend kâmeti var

Nihâl-i kaddüñe nisbet letâfeti yokdur (G.169/2)

“Bahçedeki ar’ar ağacı yüksek boylu olabilir ama senin fidan boyuna göre zarafeti yok.”

1.6. Gül

Kıldı sücûd haddüñe karşı gül ü semen

Itidi kıyâm kâmetüñe serv-i bûstân (K.1/34)

“Yanağının güzelliği karşısında gül ile yasemin baş eğdi; bahçedeki servi ise boyunun zarafeti karşısında ayağa kalktı.”

Sîneme çeksem elifler dâğlar yaksam n’ola

Bâkıyâ bir serv-kâmet gül-’izârum aldılar (G.178/5)

“Göğsümde elif şekilli bir yanık taşısam ne olur; Bâkî, zarif boylu bir sevgili gül işlemeli kuşağımı alıp götürdü.”

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yoluñ

Râh-ı gülzâre döner yolları İstanbuluñ (G.266/1)

“Yol kenarlarını servi misali boylular süslerken, İstanbul’un sokakları adeta bir gül bahçesi görünümüne bürünmüş.”

1.7. Yasemen

Kıldı sücûd haddüñe karşı gül ü semen

Itidi kıyâm kâmetüñe serv-i bûstân (K.1/34)

“Yanağının güzelliği karşısında gül ile yasemin baş eğdi; bahçedeki servi ise boyunun zarafeti karşısında ayağa kalktı.”

Ol kâmet üzre zülf-i semen-bûya beñzedi

Şol yâsemen ki serv-i hırâmâne sarmaşur (G.47/7)

“Senin o güzel boyuna yasemin kokulu zülfü benziyor, tıpkı serviye sarılmış yasemin gibi.”

1.8. Karanfil

Aşkuñla kılup kâmetini dâl karanfûl

Arz itdi saña müy-ı sefid âl karanfûl (G.284/1)

“Aşkla boyu bükülen bir karanfil, sana beyaz saçlarını arz etti; sevdayla yoğrulmuş bir gönlün armağanı gibi.”

2. Kâmet Mazmunu Üzerinden Dini-Kozmik Unsurlarla İlgili Kurulan İlişkiler

Kâmet mazmunu camii, minare, mihrap gibi unsurlarla bağdaştırılarak aşkın dini-mimari, kozmik öğelerdeki karşılığına işaret edilmektedir. Kâmet mazmununun dini unsurlarla ilişki kurulması, sevgilinin güzelliğinin kutsallığına bir dikkat çekiştir. Kâmetin kible, mescid gibi kavramlarla benzetilmesi, sevgilinin boyunun ibadet nesnesi-unsuru şeklinde kutsallaşmasıdır. İslam inancına göre cennet katının sınır noktası olan Sidretü’l Münteha, sevgilinin boyu ile ilişkilendirilmektedir. Sevgilinin boyunun hilal-ay gibi kozmik unsurlarla ilişkisi sevgilinin güzelliğiyle ilgilidir.

2.1. Kible-Mescid-Minare

Kıyâmı kâmet-i bâlâña eyler

Anuñ’çün mescide girmez menâre (G.468/6)

“Yüce boyuna kıyam eden minaredir, bu yüzden camiye girmez.”

2.2.Sidre

Harîm-i Beyt-i Ma'mûrundan a'lâ olmaya Ka'be

Degüldür şâh-ı Sidre kâmetüñden müntehâ kıblem (G.333/2)

“Kâbe, kutsallıkta Beyt-i Ma'mûr'un hareminden daha yüksek sayılmaz; Sidre'nin hükümdarı bile senin zarif boyuna yönelmiş.”

Ser-i küyuñ sanemâ cennet-i a'lâ bilürin

Müntehâ kâmetüñi Sidre vü Tübâ bilürin (G.363/1)

“Yaşadığın yerin kuyusunu cennetin giriş kapısı sayarım; boyunun doruğu ise Sidre ve Tuba gibi yüce sembollerle anılır.”

2.3.Hilal-Ay

Te'âla'llâh ne ebrûlardur ol hüsn âfitâbında

Gamından kâmeti mâh-ı şeb-efrûzuñ hilâl olmuş (G.215/3)

“Şu güzelliğin içindeki o kaşlar yok mu; gamının etkisiyle ay gibi boyu incelik hilali andırır hâle gelmiş.”

3. Kâmet Mazmunu Üzerinden Harf ve Şekillerle Kurulan İlişkiler

Kâmet mazmunu, harf ve şekil olarak elif harfi ve çeng ile ilişkilendirilmektedir. Elif harfinin dil bir çizgi gibi oluşu, düz bir haf oluşu özellikleriyle sevgilinin boyuna benzetilmektedir. Sevgilinin boyu da tıpkı bir elif gibi dik ve düz bir şekilde tahayyül edilmektedir. Çeng ise boyun bükük halini temsil ederek aşkla kıvrılmış şeklini simgelemektedir.

3.1. Elif

Âşığa göre sevgilinin boyunu elif harfi dışında hiçbir harfe benzetmemektedir (Ceylan 145).

Sîneme çeksem elifler dâğlar yaksam n'ola

Bâkiyâ bir serv-kâmet gül-'izârum aldılar (G.178/5)

“Göğsümde elif şekilli bir yanık taşısam ne olur; Bâkî, zarif boylu bir sevgili gül işlemeli kuşağımı alıp götürdü.”

Gül-şen-i bağ-ı mahabbetde diker taze nihâl

Her elif kim sîneme ol kâmeti 'ar'ar çeker (G.183/3)

“Aşkın bağına elif harfiyle yeni filizler ekilir; o zarif çizgi, sinemi senin gibi bir servi boyluya yöneltir.”

3.2.Çeng

Boyun bükülmüşlüğü ve aşkla kıvrılmış hali olarak kâmet ile ilişki kurulan benzetmelerdendir. Şair, aşk ehlinin feryadından boyunun da çeng gibi olduğunu ve yine perişan vaziyetinden boyunun çenge dönüştüğünü ifade etmektedir.

Ehl-i 'aşkuñ nâlesin ney kâmetin çeng eyledüñ

Pâdişehsin itdügüñ şimden girü kânûn olur (G.142/5)

“Aşk ehlinin feryadı neyse, senin boyun da çeng (kıvrık saz) oldu; sen bir padişahsın, bundan sonra kanun koyansın.”

Hâl-i zâr-ı Bâkî-i bî-dilden isterseñ nişân

Kâmet-i çeng-i dü-tâya rûy-ı zerd-i nâya bak (G.239/5)

“Bâkî'nin perişan hâlini merak edersen, çifte büküm çenge benzeyen boyuna ve sararmış yüzüne bak.”

4.Kâmet Mazmunun Aşk ve Bela İle İlişkisi

Sevgilinin güzellik unsurları aynı zamanda aşkın yegâne sebebi ve varlığıdır. Tutku, aşk, bela, felaket ve tuzak gibi kavramların hepsi sevgilinin boyuyla ilişkilendirilmiştir. Âşık açısından bakıldığında, fitne, bela ve aşkın kaynağı sevgilinin boyudur. Bâkî, kâmet mazmununu aşk ve musibet temalarıyla bağlantılı biçimde işlemiştir.

Kâmet, âşık için bir tür yıkım oluşturmaktadır.

Kaçan kim nâz ile refât iderler serv-kâmetler

Kopar 'âşıklarun başına ol demde kıyâmetler (G.166/1)

“Nazla yürüyen serviyeye benzeyen güzel sevgililer ne zaman geçse, âşıkların başına kıyametler kopar.”

Bir belâdur salındı 'uşşâka

Düstüm kâmet-i hıramânuñ (G.249/4)

“Âşıkların başına gelen bela sensin; salınıp yürüyen o zarif boyun, kalplere dert oldu.”

Fitne-i 'âlemi ol kâmet-i ra'nâdan bil

Her belâ kim yitişür ‘âlem-i bâlâdan bil (G.299/1)

“Dünyayı fitneye boğan şey, o güzelim boyundur; başa gelen her bela o yukarıdan gelen boy yüzündendir.”

Kâmetüñ nice kıyâmet koparup etrâfa

Ne haberler salına serv-i hırâmânuñdan (G.346/2)

“Senin boyun öyle bir kıyâmet koparıyor ki etrafa, salınan serviden ne haberler çıkıyor.”

Şimdi bildürdi cihâna gamzeñ âfet neydügin

‘Âleme gösterdi ol kâmet kıyâmet neydügin (G.348/1)

“Bakışların, dünyanın felaketle ne demek olduğunu öğrenmesine sebep oldu; boyunsa kıyâmeti anlatan bir işarete dönüştü.”

5.Kâmet Mazmunuyla İlgili Mekân-Coğrafya Üzerine Kurulan İlişkiler

Boy, coğrafi unsurlara ve mekâna etki eden bir güce sahip olarak tasvir edilmiştir. Bâkî, sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri olan boyun, bulunduğu mekânı dönüştürme kudretine sahip olduğunu vurgular. Sevgilinin boyu; İstanbul, gül bahçeleri, Sidre ve Tuba ağaçları ile Rum diyarı gibi yerlerle benzetme yoluyla bağdaştırılmıştır. Kâmet mazmunu, Bâkî’nin şiirlerinde zaman ve mekân açısından bir güç olarak ele alınmıştır. Öyle ki sevgilinin boyu geçtiği yerleri gül bahçesine çevirir, yolları kibleye dönüştürür.

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yoluñ

Râh-ı gülzâre döner yolları İstanbûluñ (G.266/1)

“Yol kenarlarını servi misali boylular süslerken, İstanbul’un sokakları adeta bir gül bahçesi görünümüne bürünmüş.”

Ser-i küyuñ sanemâ cennet-i a’lâ bilürin

Müntehâ kâmetüñi Sidre vü Tûbâ bilürin (G.363/1)

“Yaşadığın yerin kuyusunu cennetin giriş kapısı sayarım; boyunun doruğu ise Sidre ve Tuba gibi yüce sembollerle anılır.”

Yüri Rûm illerin seyr it hırâmân eyle yanuçca

Âlem gibi sehî-kâmet nigâr-ı pâk-dâmânı (G.494/3)

“Rum illerini gez, yanında yürüyen salınan, temiz ve asil sevgiliyle birlikte dolaş.”

Sonuç

Klasik Türk şiirinde önemli bir yere sahip olan mazmunlar, kimi zaman sevgili için kimi zaman ise âşık için kullanılan kalıplaşmış söz veya söz öbekleridir. Bu çalışmada XVI. Yüzyılın şairler sultanı olan Bâkî Divân’ında kâmet mazmunu incelenmiştir. Kâmet, boy pos, endam gibi anlamlara gelmektedir ve Divan şiirinde genellikle sevgilinin boyunu tasvir etmek için kullanılmaktadır. Az da olsa âşık kendisinin aşk yüzünden veya sevgili yüzünden boyunun büküldüğünü ifade ederken de kâmet mazmunundan yararlanarak kullanmaktadır. Bâkî’nin Divân’ı tarandığında elli yedi beyitte kâmet mazmununun geçtiği tespit edilmiştir. Çalışmada Bâkî’nin kâmet mazmunu üzerinden kurduğu ilişkiler ve benzetmeler şu başlıklarla sınıflandırılmıştır: Kâmet Mazmunu Üzerinden Doğayla İlgili Kurulan İlişkiler, Kâmet Mazmunu Üzerinden Dini-Kozmik Unsurlarla İlgili Kurulan İlişkiler, Kâmet Mazmunu Üzerinden Harf ve Şekillerle Kurulan İlişkiler, Kâmet Mazmununun Aşk ve Bela İle İlişkisi, Kâmet Mazmunuyla İlgili Mekân-Coğrafya Üzerine Kurulan İlişkiler.

Sevgilinin boyu, endamı doğanın güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bâkî, sevgilinin boyunu sıklıkla servi ağacına benzetmiştir. Sevgilinin boyu tıpkı bir servi gibi salınan vaziyettedir. Şair, servi, tuba, nahl, şimşad, ar’ar, gül, yasemin, karanfil gibi doğadan çeşitli varlıkları sevgilinin kametiyle kıyaslayıp yüceltmıştır. Sevgilinin boyunun güzelliği karşısında gül ile yasemin bile baş eğmiş, bahçedeki servi dahi ayağa kalkmıştır. Bâkî sevgilinin kâmetini yasemin kokulu zülfe benzetmektedir. Sevgilinin boyunun kulluğuna girmek için bahçedeki serviler bile karşısına geçip boy göstermektedir. Bâkî, sevgilinin kâmetini yer yer bir serviye benzeterek güzelliğine ve boyunun düzgünlüğüne işaret ederken yer yer de servi ile kıyaslayarak sevgilinin boyunun yüceliğine atıfta bulunmuştur. Sevgilinin boyu cennetteki tuba ağacına benzetilirken ulaşılmaz ve kutsal oluşu kastedilirken bazen de tuba ağacı ile kıyaslanarak sevgilinin boyunun tuba ağacından daha anlamlı, güzel oluşu ifade edilmiştir. Sevgilinin yürüyüşü hurma dalını andırmaktadır. Bâkî sevgilinin kâmetinin karşısında kendi boyunun hurma fidanına döndüğünü ifade ederken sevgilinin boyunu benzettiği unsurları güzellik, ulaşılmazlık, kutsallık boyutları ile birlikte aşığı dönüştürdüğü şekil ve durumlarla ele almıştır. Sevgilinin boyu şimşad ile karşılaştırılmıştır ve sevgilinin boyu karşısında şimşad bile sönük kalmıştır. Bâkî, sevgilinin boyunu ar’ar ağacı ile kıyaslayarak sevgilinin boyunun zarafetinin, güzelliğinin, ulaşılmazlığının sevgilinin bahçesindeki ar’ar ağacında bile olmadığına vurguda bulunmuştur.

Sevgilinin boyu, kible-mescid-minare gibi kutsal unsurlarla birlikte anılmıştır. Bâkî, sevgilinin boyunun uzunluğunu, ulaşılmaz olduğunu ve kutsal bir güzelliğe sahip olduğunu ifade etmek için mescid ve minare benzetmelerinden yararlanmışır. Bâkî, sevgilinin boyunun doruğunu tasvir edebilmek için sidre ağacı ile ilişki kurmuştur. Sevgilinin güzelliği karşısında kederlenen aşğın ay gibi boyu hilal gibi eğrilmiştir.

Bâkî, kâmet mazmununu elif harfi ve çeng ile ilişkilendirmiştir. Sevgilinin boyu Divan şiirinde uzun, düzgün ve dimdik olduğu için sık sık elif harfi, sevgilinin boyuna benzetilmiştir. Çeng ise kıvrık bir saz şeklinde çoğunlukla âşğın sevgilinin karşısındaki boyun büküklüğüne bir simge olarak ifade edilmiştir.

Sevgilinin güzellik vasıflarından biri olan endamı, boyu âşıklar için tuzaklarla dolu, cefa ve çile çektiren aynı zamanda da belaya sürükleyen bir unsurdur. Bâkî, kamet mazmunu âşıklar için kıyametler koparan ve kıyamete işaret eden, kalplere dert, keder, bela veren vasıflarıyla ele almıştır.

Kâmet sevgilinin boyunu ifade ederken çeşitli mekân-yer ve coğrafi unsurlarla benzetilmiştir. Bâkî, sevgilinin boyunu gül bahçelerine, İstanbul'a, Rum diyarına, Sidre ağacına, Tuba ağacına benzetmiştir. Sevgilinin servi gibi boyu İstanbul sokaklarını gül bahçelerine, Rum diyarındaki yolları kibleye dönüştürecek kadar eşsiz ve güçlü bir güzelliğe sahiptir.

Kaynaklar

Belli, Handan. Kavramların Anlatımında Başvurulan Somutlaştırma Yönteminin Mazmun Kavramının Anlatımında Kullanılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 12, no. 66, 2019, s. 19.

Ceylan, Ömür. Dini-Tasavvufi Edebiyatımızla Divan Edebiyatımızdaki Harf Telakkilerinin Mukayesesi Üzerine Bir Deneme. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, vol. 5, 1997, ss. 141-152.

Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. Ötüken Yayınları, 2007.

Çavuşoğlu, Mehmet. Baki. *İslam Ansiklopedisi*, vol. 4, 1991, ss. 539-540.

Kaplan, Hasan ve Macit, Muhsin. Baki. *TEİS*, 2022.

Küçük, Sabahattin. *Baki Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2016.

Kurnaz, Cemal. *Hayalî Bey Divânı'nın Tahlili*. Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012.

Pala, İskender. Mazmunun Mazmunu. *Dergâh Dergisi*, vol. 35, 1993, ss. 399-400.

Rababa, M. Ve Alzyout, A. Ve Jaradat, S. XVI. Yüzyıl Divan Şairi Baki'nin Poetikası Eleştirel Edebiyat Çalışması. 2022, s. 6.

Sefercioğlu, Nejat. *Nev'î Divânı'nın Tahlili*. Akçağ Kitabevi, 2001.

Topak, Zafer. Baki'nin Şiir Anlayışı. *Karabük Türkoloji Dergisi*, 2022, ss. 48-50.